

Prospectus Arcis Stockhol

boksamlingen

Stockholms Byggnadsförenings guldgruva

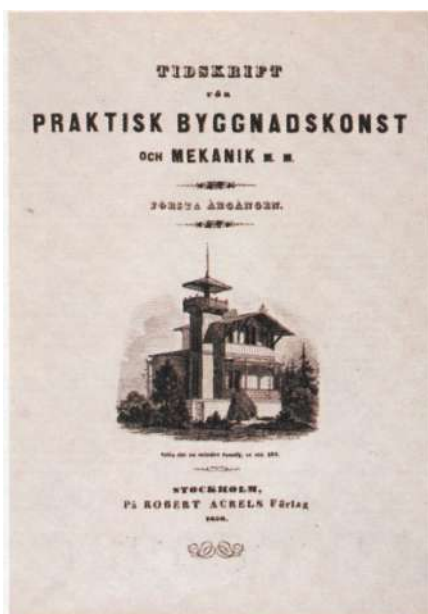

Boream ac

Till vänster: Ur Nicodemus
Tessin den yngres ritningar till
Kungliga Slottet.

Byggnadsverksamhet kostar pengar och är beroende av den ekonomiska utvecklingen. I början av 1800-talet befann sig Stockholm i en stagnationsperiod. Byggnader förföll och de sanitära förhållandena liknade dem i engelska fabriksstäder. Gatorna saknade beläggning och trottoarer, avloppet rann i öppna rännstenar.

Text: Susanna Strömberg

Byggnadsföreningen bildas

Ett par av de arkitekter som verkade i Stockholm under mitten av 1800-talet för att få till stånd estetiskt tilltalande, välbyggda hus och ändamålsenliga bostäder var G. T. P. Chiewitz och J. F. Åbom. (Den förre dock under endast en kort period.) Tillsammans med byggmästare E. A. Grandinson grundade dessa två år 1848 Stockholms Byggnadsförening, vars ändamål skulle vara att bidra till såväl "teoretisk som praktisk utbildning af byggnadsfacket, att genom sammanträffande och personligt umgänge och som följd här af fritt utbyte af idéer söka motarbeta ensidigheter i byggnadskonsten och utveckla sinnet för densamma". Stockholms Byggnadsförening var och är alltså en frivillig sammanslutning med syfte att höja byggnadsyrkets nivå.

Under föreningens första verksamhetstid dominerade det "inre bildningsarbetet": "Hvarje onsdags eftermiddag kl. 6 är allmän sammankomst hvarvid föreningens medlemmar ega att uti byggnadskonst och de deruti inbegrip-

ne yrken hålla föredrag, förevisa ritningar etc, allt i den ordning föreningens ordförande föreskrifver."

Under föreningens sammanträden fanns under denna period många allvarliga ämnen inom byggnadsområdet att avhandla. En sådan fråga var den stora befolkningsökningen som följdes av bostadsbrist. Tekniska och sanitära frågor stod också på programmet. Den första trottoaren i "det gamla goda, otroligt smutsiga Stockholm" anlades 1844. En allmän vattenledning för ett helt stadsområde tillkom först 1861. Andra tekniska problem gällde användningen av nya maskiner och material i byggnadsyrket. Det första ur föreningsprotokollen kända föredraget 1868 avhandlade "asfaltens historia och användningssätt",

Språkröret utåt blev från år 1850 Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik, vilken tog som sin uppgift att försöka förbättra byggnadskicket genom kritik av rådande missförhållanden och genom införandet av modellplanscher.

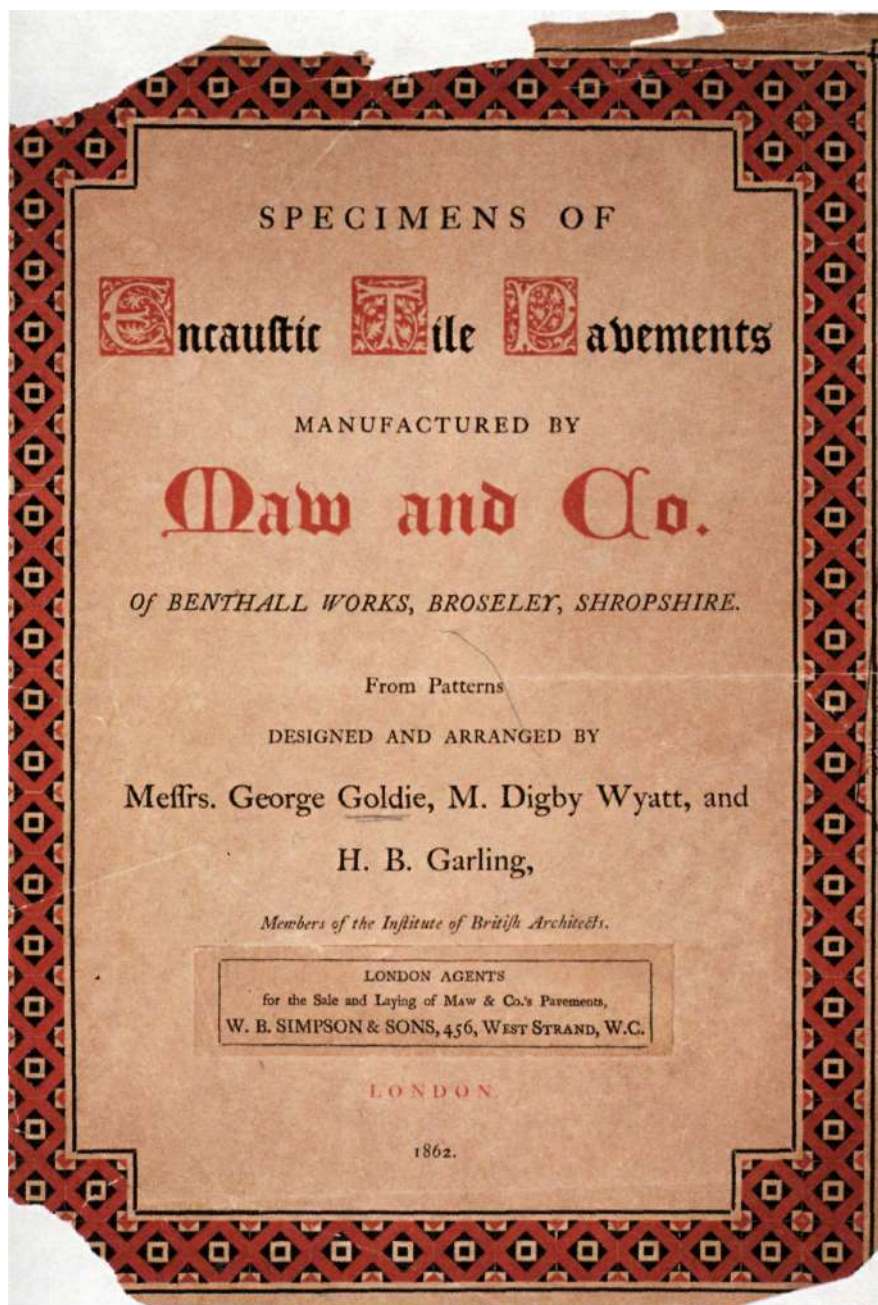
Inflyttningen ökade och under perioden 1850-1900 trefaldigades befolkningen från 100 000 till 300 000 invånare. Nya bostäder var av nöden och en intensiv byggnadsverksamhet inleddes som resulterade i utbyggda malmar och arbetarförstäder.

Sedan gammalt ingick planerandet av bostadshus i bygg- och murmästarnas utbildning, och då bostadshusen växte ut till hyreshus fortsatte denna hantverkartradition. Det 1846 upphävda skråtvånget medförde en ökad frihet för företagarna att själva bestämma hur husen skulle se ut, vad som var god och dålig kvalitet, vad som var vackert eller inte.

Näringsfrihetens totala genomförande 1864 med mästartvångets avskaffande gav envar rätt att utöva byggmästaryrket. I kombination med förbättrade lånemöjligheter uppkom då ett ökat spekulationsbyggande av hyreshus.

Specialritade bokmöbler för Stockholms Byggnadsförenings boksamling. Foto: Göran Fredriksson, Stockholms stadsmuseum.

Ur *Specimens of Encaustic Tile Pavements Manufactured by Maw&Co, 1862.*

Biblioteket

Ett viktigt medel i bildningsarbetet var förstås föreningens bibliotek med dess utländska tidskrifter och böcker, som ivrigt efterfrågades och lästes av ledamöterna. Biblioteket vårdades och utökades med omsorg, och en av medlemmarna utsågs till bibliotekarie för

att verka för boksamlingens fortbestånd och förvaring. Biblioteket förvarades hemma hos bibliotekarierna eftersom föreningslokal saknades. Vid varje sammanträde fraktades den nya litteraturen till den för tillfället aktuella mötesplatsen, för att där visas upp.

Böckerna från denna pionjärtid i

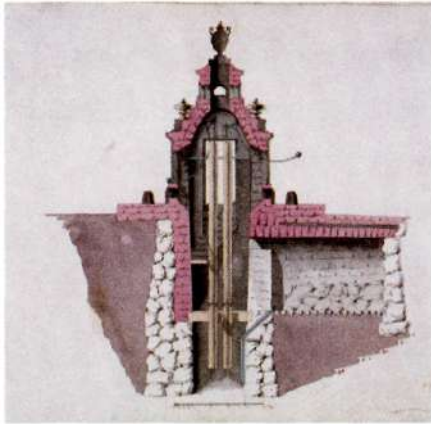
»1963 beslöt Byggnadsföreningen att deponera biblioteket hos Stockholms stadsmuseum.«

föreningens historia speglar ledamöternas intressen och yrken. Genom biblioteket fick medlemmarna möjlighet att informera sig om ny teknik, ångkraft, brobyggnad, skeppsbyggnad och internationell arkitektur. På föreningens sammankomster refererades artiklar från utländska tidskrifter och man fann förebilder till nya byggnader och tekniker.

Mot sekelskiftet minskade dock bibliotekets betydelse som lånebibliotek för ledamöterna. Detta kan sättas i samband med den allmänna utvecklingen, som gjorde att anskaffningen av facklitteratur och tidskrifter blev allt lättare för privatpersoner.

Hur boksamlingen kom till Stadsmuseet

1963 beslöt Byggnadsföreningen att deponera biblioteket hos Stockholms stadsmuseum. Motiven bakom depositionen var dels att bibliotekets betydelse för medlemmarna hade minskat, dels att den äldre boksamlingen var av stort kulturellt och tekniskt värde, främst för den byggnadshistoriska forskningen och därför borde göras allmänt tillgänglig. Genom depositionen tog Stockholms stadsmuseum över ansvaret för böckerna. Avsikten var att böckerna skulle insorteras och katalogiseras i Stadsmuseets samlingar.

Ur P. Seren, Boursen i Stockholm:
Stortårigsbrunn (u.å.).

På 1980-talet började föreningens dåvarande bibliotekarie, arkitekt Lisa Hanson, att intressera sig för deponitionen. Böckerna var då på grund av ombyggnad delvis nerpackade i lådor. För att förhindra att samlingen splittrades inom museet och för att stärka medlemmarnas känsla för föreningens historia beslutades att en inventering skulle göras. Volymerna skulle renoveras där behov fanns och förvaringsfrågan lösas på ett lämpligt sätt.

1989 beställdes av föreningen två bokskåp i björk efter ritning av inredningsarkitekt Tore Dareljus hos Ruthérs snickeri i Nässjö. Möbeln har anpassats direkt till samlingen, som bland annat innehåller stora planschverk. Den 25 januari 1990 hölls en högtidlig invigning av föreningens ordförande Staffan Nordström och dåvarande stadsantikvarien Björn Hallerdt.

Samlingens innehåll

Biblioteket har under åren före 1963 till en del skingrats och sålts, men det som återstår ger ändå ett tvärsnitt som belyser från vilka källor arkitekter och byggmästare under mitten av 1800-talet hämtade inspiration till nya bygg-

nadsprojekt. Numera innehåller biblioteket 270 böcker och planschverk samt 25 tidskrifter. Av tidskrifterna är ungefär hälften svenska, hälften utländska. Av 270 böcker är 77 utgivna före 1861 medan 78 böcker är från senare hälften av 1800-talet. Tiden efter 1900 är representerad med 115 volymer i bokbeståndet. De böcker och tidskrifter som köpts under Byggnadsföreningens första år utgör bibliotekets kärna och viktigaste del eftersom litteraturen anskaffats för och av tidens arkitekter och byggmästare, och eftersom vi vet att de ägnat mycket tid åt att studera samlingen.

I boksamlingen ingår vissa äldre samlings- och planschverk såsom Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*, J. Peringskiölds *Monumentorum Sueo-Gothicorum* (1710) och N. Tessin d.y:s *Slottet* (u.å.). Här finns också ett planschverk med murmästare P. Seréns originalritningar till Boursen i Stockholm, som är kopior i akvarell av Palmstedts arkitekturritningar. Den svenska litteraturen om byggnadskonst var sparsam under mitten 1800-talet.

Av samtida utgivning finner man däremot flera verk om järnvägar och deras anläggning. Skall Sverige hafva jern-

Ur O. A. Mankell, Stockholm: aqvarelle-lithografier och tontryck, 1873.

Ur Specimens of Encaustic Tile Pavements Manufactured by Maw & Co, 1862.

»Av 270 böcker är 77 utgivna före 1861 medan 78 böcker är från senare hälften av 1800-talet. Tiden efter 1900 är representerad med 115 volymer i bokbeståndet.«

banor eller icke? är titeln på en av tre skrifter från 1848, som avhandlar denna då högaktuella fråga.

Enligt Byggnadsföreningens stadgar 1848 skulle varje medlem "avlämna någon ritning, avhandling eller annan dylik föräring". Till dem som följde uppmaningen hör konstnären och arkitekten O. A. Mankell, Byggnadsföreningens sekreterare 1873-84, som donerade sitt planschverk Stockholm bestående av "aquarelletitografier och tontryck". I ämnet skeppsbyggnadskonst återfinns F. H. Chapmans *Architectura navalis mercatoria* (1768), en av rariteterna i boksamlingen.

Den engelskspråkiga litteraturen i biblioteket representeras främst av 1800-talsverk. På världsutställningen 1851 hade England för en häpen värld visat i vilken utsträckning järn och glas kunde användas i byggnadskonsten. Utställningens huvudbyggnad, arkitekten Joseph Paxtons kristallpalats, finns

beskrivet i *Illustrated London News* för år 1849-52. Tekniska problem tas upp i T. Tredgold, *The Steam Engine, its Invention and Progressive Improvement* (1838-41) och i Fox, Henderson & Co, *Bow-String Bridge Ribs* (1849). Från 1860-talet finns en priskurant från Maw & Co. innehållande kakel för golvmosaik, ett typiskt exempel på tidens smak. Den engelska litteraturen består för övrigt av några kataloger, exempelvis *Catalogue of London Periodicals, Newspapers etc.* (1848) som skänktes till Byggnadsföreningen av A. Bonnier.

När det gällde att hitta förebilder till gestaltandet och formgivningen av nya byggnader i Stockholm vände den tidens arkitekter sig emellertid inte till England utan till Frankrike samt det mer närbelägna Tyskland. Den franska litteraturen i biblioteket består mest av äldre skrifter från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Under läro-

åren vid Konstakademien hade arkitekter och byggmästare insupit vetande om den klassiska arkitekturen och var fast förankrade i förebilder som antika tempel, klassiska kolonnordningar liksom regler om symmetri och rätvinklighet. Även för stockholmsbebyggelsen var detta högsta mönster och motsvarande inriktning tillgodoses i biblioteket av böcker om antiken, renässansen och fransk klassicism i olika utformning, såsom Gell & Gandy, *Vues des ruines de Pompéi* (1827), M.-J. Peyre, *Oeuvres d'architecture* (1765) och Percier-Fontaines planschverk *Palais, maisons et autres édifices modernes* (1738).

Som första nummer i 1856 års bokkatalog står A. R. Montferrands verk *Beskrivning över S:t Isaacs katedralen i S:t Petersburg* (1843), där en noggrann genomgång görs i text och bild av arbetsprocedurerna alltifrån brytningen av granit i Finland, konstruktion, transport och resning av cirka 100 kolonner,

Ur F. H. Chapman, *Architectura navalis mercatoria*, 1768.

valvslagning och så vidare fram till det färdiga kyrkobygget.

I Durands lärobok från 1817 i byggnadskonst ges följande råd: "Det är utomordentligt viktigt för arkitekter, ingenjörer, konstnärer, skulptörer, ritare, teaterdekoratörer, med andra ord för alla dem som skall uppföra byggnader eller representera byggnadskonsten, att studera och känna till det intressanta som gjorts i arkitektur i olika länder under olika sekler". Boken har (att döma av blyertsanteckningar) ivrigt studerats av donatorn, C. N. Söderberg, som hörde till de mest produktiva bostadshusarkitekterna i Stockholm under 1850-talet.

Den överväldigande delen av Byggnadsföreningens första bokförvärv utgjordes av tysk samtida litteratur. Bland bibliotekets tyska böcker från denna tid är de flesta utgivna mellan 1842-49. En föregångare i teknikens

värld var J. Leupolds *Theatrum machinarium*, tryckt i Leipzig år 1725.

Järnvägsbygge är ämnet för en bok från 1844, några skrifter behandlar mekanik och maskinlära samt andra tekniska problem, resten består av mönsterblad och planschverk, handböcker och läroböcker i husbyggnadskonst.

Uppförandet av en ny museibygnad i Stockholm tilldrog sig stort intresse på 1840-talet och det blev den tyske arkitekten August Stüler som slutligen fick uppdraget att rita Nationalmuseum. Stillers *Das Neue Museum in Berlin* (1835) finns i samlingen. Även i 1860-talets bokbestånd återfinns tyska handböcker, planschverk och mönsterblad och dessa har, såväl som de tidigare nämnda, sannolikt givit Stockholms

»För föreningens medlemmar spelade de utländska tidskrifterna kanske en ännu större roll än böckerna och planschverken «

arkitekter och byggmästare en hel del impulser.

1870-talets utländska litteratur omfattar enbart tyskspråkiga böcker, exempelvis arkitekten Carl Friedrich Schinkels fantastiska projekt *Zu einem Königspalats auf den Akropolis zu Athen* (1873). Bland 1880- och 90-talens litteratur på tyska kan nämnas en rad av skrifter om Hamburgs byggnadsstadgar från slutet av 90-talet, som speglar sekelskiftets intresse och arbete för den nya svenska stadsplanelagen, färdig först 1907.

För bibliotekets tidskrifter gäller samma som för böckerna, nämligen att huvudparten av materialet anskaffats under föreningens första verksamma år.

För föreningens medlemmar spelade de utländska tidskrifterna kanske en

ännu större roll än böckerna och planschverken, där man kontinuerligt kunde följa vad som hände på kontinenten.

De tyska tidskrifterna dominerar med Allgemeine Bauzeitung i spetsen av vilken biblioteket har en serie från 1849

till 1894. Zeitschrift für Bauwesen finns från 1851 till 1883, medan årtalen för övriga tyska tidskrifter slutar med 1851, då föreningens usla ekonomi satte stopp för alltför vidlyftiga inköp. Mycket betydelsefull var även Revue générale d'architecture - den finns från perioden 1849-62, utgiven av C. Daly i vars ateljé Chiewitz arbetade 1840. Efter mönster av dessa utländska förebilder startades vår första byggnadstidning Tidskrift för praktisk byggnadskonst och mekanik.

Ur O. A. Mankell, Stockholm: aqvarelle-lithografier och tontryck: Slottsbacken och Lejonbacken, 1873.

Samlingens tillgänglighet

Titlarna går numera att återfinna i Stadsmuseets datoriserade bibliotekskatalog. Litteraturen är också till större delen sökbar i den nationella biblioteksdatan Libris. Gå in på Libris hemsida: www.libris.kb.se och sök på författare eller titel. Under "Var finns titeln?" kan man se att boken finns bland annat på Stockholms stadsmuseum i Stockholms Byggnadsförenings boksamling. En avfotografering har genomförts av cirka 600 bokillustrationer och dessa har scannats in. Även bilderna kan nu ses i bibliotekskatalogen där de har länkats till boktitlarna.

Litteratur

Eronn, A.-L. *Stockholmsarkitektur omkring åren 1850-1870 ritad av Johan Fredrik Åbom*, (uppsats, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet), Stockholm 1971.
Gejvall, B. *1800-talets stockholmsbostad. En studie över den borgerliga bostadens planlösning i hyreshusen*, Stockholm 1954.
Hanson, L & Gejvall-Seger, B. "Många rariteter i föreningens bibliotek" *Stockholms byggnadsförening 150 år, tiden 1948-1998, jubileumsåret 1998*, (red. Synnemar, K.-E.) Stockholm 1998.
Innanför portarna. Stockholms trapphus 1880-1940, Stockholm, 1996.
Kortfattad beskrifning öfver Stockholms Byggnadsförenings verksamhet under de första femtio åren. Stockholm 1898.
Stockholms Byggnadsförening 100 år, Stockholm, 1948.

"Stockholms Byggnadsförenings bibliotek" *Stockholms Byggnadsförenings matrikel 1950*.